

Η Ελληνική Επανάσταση του 1821 μέσα από τα μάτια του Θεόφιλου. Η αξιοποίηση της τέχνης και των οπτικών πηγών στη διδασκαλία της ιστορίας

Ευαγγελία Κανταρτζή

Διευθύντρια του Μουσείου Σχολικής Ζωής και Εκπαίδευσης
info@ekedisys.gr

Περίληψη

Η διδασκαλία της ιστορίας στο σύγχρονο σχολείο επιδιώκει όχι μόνο τη μετάδοση γνώσεων για το παρελθόν, αλλά και την ανάπτυξη ιστορικής σκέψης, κριτικής προσέγγισης των πηγών και κατανόησης των τρόπων με τους οποίους διαμορφώνεται η ιστορική μνήμη. Στο πλαίσιο αυτό, η αξιοποίηση οπτικών πηγών και έργων τέχνης μπορεί να συμβάλει ουσιαστικά στην ενίσχυση της βιωματικής και διερευνητικής μάθησης. Το παρόν άρθρο παρουσιάζει μια διδακτική προσέγγιση της Ελληνικής Επανάστασης του 1821 μέσα από τα έργα του λαϊκού ζωγράφου Θεόφιλου Χατζημιχαήλ. Η επιλογή του Θεόφιλου ως εκπαιδευτικού υλικού σχετίζεται με τη δυνατότητα που προσφέρουν τα έργα του να συνδέσουν την ιστορία με την τέχνη, τη λαϊκή παράδοση και τη συλλογική μνήμη. Οι πίνακές του αποτελούν οπτικές αφηγήσεις που αποτυπώνουν μορφές και γεγονότα της Επανάστασης, επιτρέποντας στους μαθητές να προσεγγίσουν το παρελθόν μέσα από διαφορετικές μορφές έκφρασης. Στο άρθρο παρουσιάζονται το θεωρητικό πλαίσιο της προσέγγισης, η σύνδεσή της με το Αναλυτικό Πρόγραμμα Σπουδών, οι διδακτικοί στόχοι και ενδεικτικές δραστηριότητες που μπορούν να εφαρμοστούν τόσο στο σχολικό περιβάλλον όσο και στο πλαίσιο μουσειοπαιδαγωγικών δράσεων. Η προσέγγιση αυτή συμβάλλει στην ανάπτυξη ιστορικού και οπτικού γραμματισμού, στην ενίσχυση της ενεργού συμμετοχής των μαθητών/τριών και στη σύνδεση της ιστορικής γνώσης με την πολιτισμική εμπειρία.

Λέξεις-κλειδιά: Ελληνική Επανάσταση, 1821, Θεόφιλος, Διδασκαλία της Ιστορίας, Οπτικές Πηγές, Ιστορική Μνήμη, Τέχνη στην Εκπαίδευση.

1. Εισαγωγή

Η Ιστορία αποτελεί βασικό γνωστικό αντικείμενο της σχολικής εκπαίδευσης, καθώς συμβάλλει στην κατανόηση του παρελθόντος και στη διαμόρφωση της ιστορικής συνείδησης των μαθητών/τριών. Στη σύγχρονη διδακτική της ιστορίας, η έμφαση δε δίνεται μόνο στη μετάδοση πληροφοριών αλλά και στην ανάπτυξη της ικανότητας των μαθητών/τριών να προσεγγίζουν το παρελθόν μέσα από διαφορετικές πηγές και ερμηνείες.

Η παραδοσιακή διδασκαλία της ιστορίας συχνά βασιζόταν στην απομνημόνευση γεγονότων και χρονολογιών. Ωστόσο, οι σύγχρονες παιδαγωγικές προσεγγίσεις δίνουν έμφαση στη διερευνητική μάθηση, στην ενεργό συμμετοχή των μαθητών/τριών και στη χρήση ποικίλων μορφών ιστορικών πηγών. Οι μαθητές/τριες καλούνται να παρατηρούν, να αναλύουν, να συγκρίνουν και να ερμηνεύουν ιστορικά τεκμήρια, αναπτύσσοντας έτσι δεξιότητες ιστορικής σκέψης.

Στο πλαίσιο αυτό, τα έργα τέχνης μπορούν να αποτελέσουν σημαντικό εργαλείο για τη διδασκαλία της ιστορίας. Οι πίνακες ζωγραφικής, οι εικαστικές αναπαραστάσεις και οι εικόνες λειτουργούν ως οπτικές αφηγήσεις που αποτυπώνουν πρόσωπα, γεγονότα και ιδέες μιας εποχής. Μέσα από την παρατήρηση και την ανάλυση των εικόνων, οι μαθητές/τριες μπορούν να προσεγγίσουν το παρελθόν με τρόπο πιο βιωματικό και δημιουργικό.

Η προσέγγιση αυτή απαιτεί από τον/την εκπαιδευτικό να αξιοποιεί ποικίλα είδη ιστορικών πηγών και να δημιουργεί συνθήκες ενεργού συμμετοχής των μαθητών/τριών στη μαθησιακή διαδικασία. Οι μαθητές/τριες δεν καλούνται απλώς να αποστηθίσουν έτοιμες

αφηγήσεις, αλλά να παρατηρήσουν, να συγκρίνουν, να ερμηνεύσουν, να αμφισβητήσουν και να συνθέσουν νοήματα. Σε αυτήν την κατεύθυνση, τα έργα τέχνης μπορούν να λειτουργήσουν ως εξαιρετικά γόνιμες αφετηρίες για ιστορική διερεύνηση.

Η τέχνη διαθέτει μια ιδιαίτερη παιδαγωγική δύναμη: προσφέρει εικόνες, σύμβολα, αφηγήσεις και συναισθηματικές προσλήψεις που συχνά ενεργοποιούν περισσότερο τους/τις μαθητές/τριες από ένα συμβατικό σχολικό κείμενο. Ειδικότερα στην περίπτωση της Ελληνικής Επανάστασης του 1821, η οποία συνδέεται βαθιά με τη συγκρότηση της εθνικής μνήμης, οι εικαστικές αναπαραστάσεις παίζουν σημαντικό ρόλο στον τρόπο με τον οποίο οι μαθητές/τριες αντιλαμβάνονται πρόσωπα, γεγονότα και αξίες.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η αξιοποίηση έργων του λαϊκού ζωγράφου Θεόφιλου Χατζημιχαήλ, ο οποίος αφιέρωσε σημαντικό μέρος του έργου του στην απεικόνιση μορφών και γεγονότων της ελληνικής ιστορίας. Οι πίνακές του που αναφέρονται στην Ελληνική Επανάσταση του 1821 αποτελούν χαρακτηριστικά παραδείγματα οπτικών αναπαραστάσεων που μπορούν να αξιοποιηθούν στην εκπαιδευτική διαδικασία.

Στο πλαίσιο αυτό, το έργο του Θεόφιλου Χατζημιχαήλ προσφέρει μια ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα οπτική. Οι ιστορικές του συνθέσεις δεν επιδιώκουν την ακαδημαϊκή ακρίβεια με τη στενή έννοια, αλλά αναδεικνύουν τη λαϊκή πρόσληψη της ιστορίας, τη συναισθηματική φόρτιση των ηρώων και τη σύνδεση του παρελθόντος με την εθνική και πολιτισμική ταυτότητα. Για τον λόγο αυτό, τα έργα του μπορούν να αξιοποιηθούν όχι μόνο ως εικαστικό υλικό, αλλά και ως πολιτισμικά τεκμήρια που φανερώνουν τον τρόπο με τον οποίο μια κοινωνία αναπαριστά και νοηματοδοτεί το παρελθόν της.

Το παρόν άρθρο επιχειρεί να αναδείξει τη διδακτική αξία αυτής της προσέγγισης. Παρουσιάζει τη σύνδεση του θέματος με το Αναλυτικό Πρόγραμμα, αναλύει τη σημασία της χρήσης οπτικών πηγών στη διδασκαλία της Ιστορίας και προτείνει ένα πλαίσιο αξιοποίησης του διδακτικού σεναρίου «Η Επανάσταση του 1821 μέσα από τα μάτια του Θεόφιλου» στο σχολείο και στο μουσείο.

2. Η Ελληνική Επανάσταση του 1821 στο σχολικό Αναλυτικό Πρόγραμμα

2.1. Η παιδαγωγική και ιστορική σημασία της διδασκαλίας του 1821

Η Ελληνική Επανάσταση του 1821 κατέχει ιδιαίτερη θέση στο ελληνικό σχολικό πρόγραμμα, καθώς αποτελεί κομβικό ιστορικό γεγονός για τη συγκρότηση του νεοελληνικού κράτους και της νεοελληνικής εθνικής ταυτότητας. Η διδασκαλία της δεν περιορίζεται σε μια απλή αφήγηση πολεμικών και πολιτικών εξελίξεων. Αντίθετα, λειτουργεί ως πεδίο επεξεργασίας εννοιών όπως η ελευθερία, η εθνική ανεξαρτησία, η συλλογική δράση, οι θυσίες, η ηγεσία, η πολιτική συγκρότηση και η ιστορική μνήμη.

Η θέση του 1821 στο σχολείο είναι ισχυρή όχι μόνο λόγω της ιστορικής του σημασίας, αλλά και λόγω του συμβολικού του φορτίου. Οι μαθητές/τριες έρχονται σε επαφή με το θέμα από μικρές ηλικίες μέσα από σχολικές γιορτές, αφηγήσεις, εικόνες, τραγούδια, ποιήματα και δημόσιες επετειακές πρακτικές. Επομένως, η σχολική διδασκαλία οφείλει να αξιοποιήσει αυτό το ήδη διαμορφωμένο πεδίο αναφορών, χωρίς να περιοριστεί σε μια στερεοτυπική και μονοδιάστατη παρουσίαση.

Η ουσιαστική διδασκαλία του 1821 απαιτεί να προσεγγιστεί το γεγονός ως σύνθετο ιστορικό φαινόμενο. Οι μαθητές/τριες χρειάζεται να κατανοήσουν ότι η Επανάσταση δεν ήταν μόνο μια σειρά ηρωικών πράξεων, αλλά και ένα ιστορικό γεγονός που διαμορφώθηκε μέσα από πολιτικές, κοινωνικές, διεθνείς και ιδεολογικές διεργασίες. Παράλληλα, χρειάζεται να αντιληφθούν ότι η εικόνα που έχουμε σήμερα για το 1821 είναι αποτέλεσμα και μεταγενέστερων αφηγήσεων, ερμηνειών και αναπαραστάσεων.

Σε αυτό ακριβώς το σημείο, η τέχνη αποκτά ξεχωριστή σημασία. Οι εικαστικές αναπαραστάσεις της Επανάστασης δεν «αντικαθιστούν» την ιστορική γνώση, αλλά βοηθούν τους/τις μαθητές/τριες να κατανοήσουν πώς το παρελθόν μετασχηματίζεται σε μνήμη, σύμβολο και αφήγηση. Μέσα από εικόνες ηρώων, σκηνών μάχης, ενδυμασιών και συμβόλων, η τέχνη διαμορφώνει τρόπους πρόσληψης του 1821 που επηρεάζουν βαθιά τη συλλογική συνείδηση.

2.2. Η σύνδεση με το Αναλυτικό Πρόγραμμα Σπουδών

Η αξιοποίηση ενός διδακτικού σεναρίου με άξονα τον Θεόφιλο και την Ελληνική Επανάσταση συνδέεται ουσιαστικά με τους στόχους του Αναλυτικού Προγράμματος Σπουδών για την Ιστορία, αλλά και με ευρύτερους εκπαιδευτικούς στόχους που αφορούν τη διαθεματικότητα, τον πολιτισμό και τις τέχνες.

Στο μάθημα της Ιστορίας, το Αναλυτικό Πρόγραμμα δεν επιδιώκει μόνο την κατάκτηση πληροφοριών, αλλά και την εξοικείωση των μαθητών με ιστορικές πηγές, την ανάπτυξη κριτικής σκέψης, την κατανόηση της πολλαπλότητας των ιστορικών ερμηνειών και την καλλιέργεια της ικανότητας σύνδεσης του παρελθόντος με σύγχρονα ζητήματα. Η χρήση έργων τέχνης, και ειδικά έργων που αναπαριστούν ιστορικά γεγονότα, ανταποκρίνεται σε αυτούς τους στόχους, καθώς μετατρέπει τη διδασκαλία από απλή αφήγηση σε διερεύνηση.

Παράλληλα, το συγκεκριμένο θέμα προσφέρεται για διαθεματική προσέγγιση. Συνδέεται με τη Νεοελληνική Γλώσσα, μέσω της περιγραφής, της παραγωγής προφορικού και γραπτού λόγου και της αφηγηματικής ανασύνθεσης ιστορικών γεγονότων. Συνδέεται με τα Εικαστικά, καθώς οι μαθητές/τριες αναλύουν μορφικά στοιχεία έργων τέχνης, χρώματα, σύμβολα, συνθέσεις και τεχνοτροπίες. Συνδέεται επίσης με τη Μουσειακή Αγωγή και την Πολιτιστική Εκπαίδευση, εφόσον το υλικό μπορεί να αξιοποιηθεί σε εκπαιδευτικές επισκέψεις ή σε δράσεις εντός μουσείου.

Επιπλέον, μια τέτοια προσέγγιση υπηρετεί την ανάγκη του σύγχρονου σχολείου για πολυγραμματισμούς. Οι μαθητές/τριες καλούνται πλέον να «διαβάζουν» όχι μόνο γραπτά κείμενα αλλά και εικόνες, οπτικά σύμβολα, πολιτισμικά τεκμήρια και πολυτροπικά μηνύματα. Η οπτική ανάλυση έργων του Θεόφιλου συμβάλλει ακριβώς σε αυτήν την κατεύθυνση, αφού ενισχύει τον οπτικό γραμματισμό και καλλιεργεί δεξιότητες ερμηνείας και νοηματοδότησης.

Έτσι, η ένταξη του συγκεκριμένου σεναρίου στο σχολικό πλαίσιο δεν αποτελεί μια «παράπλευρη» ή διακοσμητική δραστηριότητα, αλλά μια ουσιαστική εφαρμογή στόχων που βρίσκονται στον πυρήνα της σύγχρονης εκπαιδευτικής φιλοσοφίας.

3. Η ιστορική μνήμη και οι εικαστικές αναπαραστάσεις του 1821

3.1. Η κατασκευή της ιστορικής μνήμης μέσα από την τέχνη

Η έννοια της ιστορικής μνήμης αναφέρεται στον τρόπο με τον οποίο οι κοινωνίες θυμούνται και αναπαριστούν το παρελθόν τους (Assmann, 2011). Οι μορφές των ηρώων και τα γεγονότα της Ελληνικής Επανάστασης έχουν αποτυπωθεί σε ποικίλες μορφές καλλιτεχνικής έκφρασης και πολιτισμικής αναπαράστασης. Οι εικαστικές αναπαραστάσεις της Επανάστασης συνέβαλαν στη διαμόρφωση μιας κοινής ιστορικής αφήγησης. Οι πίνακες ζωγραφικής, οι λιθογραφίες και οι λαϊκές εικόνες παρουσιάζουν τους αγωνιστές ως πρότυπα θάρρους και αυτοθυσίας (Hobsbawm & Ranger, 2004).

Στο σχολικό περιβάλλον, οι εικόνες αυτές αποτελούν σημαντικό μέρος της εκπαιδευτικής εμπειρίας των μαθητών/τριών. Μέσα από αυτές, οι μαθητές/τριες έρχονται σε επαφή με την ιστορία όχι μόνο μέσα από το γραπτό λόγο αλλά και μέσα από οπτικές αναπαραστάσεις.

3.2. Η τέχνη και οι οπτικές πηγές ως εργαλεία ιστορικής μάθησης

Η χρήση οπτικών πηγών στη διδασκαλία της Ιστορίας έχει αναγνωριστεί ως ιδιαίτερα σημαντική, καθώς προσφέρει ένα πολυεπίπεδο πεδίο προσέγγισης του παρελθόντος. Οι εικόνες δεν αποτελούν απλώς συνοδευτικό υλικό της αφήγησης, αλλά αυτόνομα τεκμήρια που μπορούν να διερευνηθούν, να αναλυθούν και να ερμηνευθούν.

Μέσα από την ανάλυση ενός έργου τέχνης, οι μαθητές/τριες ενεργοποιούν δεξιότητες παρατήρησης, διατύπωσης υποθέσεων, σύγκρισης, περιγραφής και τεκμηρίωσης. Παράλληλα, αντιλαμβάνονται ότι κάθε ιστορική αναπαράσταση είναι προϊόν επιλογών, οπτικής γωνίας και πολιτισμικού πλαισίου. Η ανάλυση ενός έργου τέχνης ενεργοποιεί δεξιότητες παρατήρησης, σύγκρισης και τεκμηρίωσης. Οι μαθητές/τριες καλούνται να εντοπίσουν πρόσωπα, σύμβολα και στοιχεία του ιστορικού πλαισίου, ενώ παράλληλα διατυπώνουν υποθέσεις σχετικά με το γεγονός που απεικονίζεται.

Η προσέγγιση αυτή συμβάλλει στην ανάπτυξη ιστορικού γραμματισμού και στην κατανόηση της ιστορίας ως διαδικασίας ερμηνείας (Μαυροσκούφης, 2015).

Έτσι, οι εικόνες δεν αντιμετωπίζονται ως «απόδειξη» της ιστορίας, αλλά ως τρόποι με τους οποίους η ιστορία αναπαρίσταται.

Η προσέγγιση αυτή είναι ιδιαίτερα χρήσιμη στη διδασκαλία του 1821, καθώς το γεγονός αυτό συνοδεύεται από πλούσια εικονογραφική παράδοση. Οι ήρωες της Επανάστασης έχουν αποτυπωθεί σε σχολικά βιβλία, λαϊκές εικόνες, πίνακες, λιθογραφίες και εθνικές αναπαραστάσεις. Η παρουσία τους στον δημόσιο χώρο και στη σχολική κουλτούρα είναι έντονη. Επομένως, η κριτική επεξεργασία αυτών των εικόνων βοηθά τους μαθητές να συνειδητοποιήσουν ότι η ιστορία δεν μεταδίδεται μόνο με λέξεις αλλά και με εικόνες.

Επιπλέον, οι οπτικές πηγές λειτουργούν ενισχυτικά ως προς τη συμμετοχή των μαθητών/τριών. Ιδίως σε μικρότερες ηλικίες, η εικόνα ενεργοποιεί πιο άμεσα τη φαντασία και την προσοχή. Η συζήτηση μπροστά σε έναν πίνακα ή σε μια εικαστική σύνθεση γίνεται συχνά πιο ζωντανή, πιο βιωματική και πιο ανοιχτή σε ερμηνευτικές προσεγγίσεις.

4. Ο Θεόφιλος Χατζημιχαήλ και η απεικόνιση της Ελληνικής Επανάστασης

Ο Θεόφιλος Χατζημιχαήλ αποτελεί σημαντική μορφή της ελληνικής λαϊκής ζωγραφικής. Τα έργα του χαρακτηρίζονται από έντονα χρώματα και αφηγηματικό χαρακτήρα, ενώ η θεματολογία τους αντλείται από την ελληνική ιστορία και τη λαϊκή παράδοση (Καψωμένος, 1997).

Σημαντικό μέρος του έργου του αφορά την απεικόνιση μορφών και γεγονότων της Ελληνικής Επανάστασης. Οι πίνακες του Θεόφιλου παρουσιάζουν τους ήρωες του Αγώνα με τρόπο που αναδεικνύει τη συμβολική τους σημασία και τη θέση τους στη συλλογική μνήμη.

Ο Θεόφιλος Χατζημιχαήλ (1870–1934) αποτελεί μία από τις σημαντικότερες μορφές της ελληνικής λαϊκής ζωγραφικής. Το έργο του χαρακτηρίζεται από έντονα χρώματα, αφηγηματική διάθεση και θεματολογία που αντλείται από την ελληνική ιστορία, τη μυθολογία και τη λαϊκή παράδοση (Καψωμένος, 1997).

Ιδιαίτερη θέση στο έργο του κατέχουν οι αναπαραστάσεις ιστορικών μορφών και γεγονότων. Ο Θεόφιλος ζωγράφησε πολλές σκηνές εμπνευσμένες από την Ελληνική Επανάσταση του 1821, παρουσιάζοντας ήρωες όπως ο Θεόδωρος Κολοκοτρώνης, ο Αθανάσιος Διάκος και άλλοι αγωνιστές του Αγώνα. Στα έργα αυτά οι μορφές των ηρώων παρουσιάζονται με τρόπο που αναδεικνύει τον ηρωισμό και τη συμβολική τους σημασία.

Η προσέγγιση του Θεόφιλου δεν είναι ιστοριογραφική με τη στενή έννοια, αλλά αφηγηματική και συμβολική. Οι πίνακές του δεν επιδιώκουν την ακριβή ιστορική αναπαράσταση, αλλά την αποτύπωση της λαϊκής αντίληψης για την ιστορία και τους ήρωές

της. Με τον τρόπο αυτό, τα έργα του αποτελούν σημαντικά πολιτισμικά τεκμήρια που αποκαλύπτουν τον τρόπο με τον οποίο η ελληνική κοινωνία προσέγγισε το παρελθόν της.

Από παιδαγωγική άποψη, τα έργα του Θεόφιλου προσφέρουν σημαντικές δυνατότητες αξιοποίησης στη διδασκαλία της Ιστορίας. Η εικαστική τους γλώσσα είναι άμεσα κατανοητή και προσιτή στους/στις μαθητές/τριες, ενώ η αφηγηματική τους δομή διευκολύνει την ανάπτυξη συζητήσεων γύρω από τα ιστορικά γεγονότα που απεικονίζονται. Παράλληλα, οι πίνακες του Θεόφιλου επιτρέπουν τη σύγκριση ανάμεσα στην ιστορική πληροφορία και στην καλλιτεχνική αναπαράσταση, γεγονός που συμβάλλει στην ανάπτυξη κριτικής σκέψης.

Η αξιοποίηση των έργων του Θεόφιλου στο σχολικό περιβάλλον μπορεί να ενισχύσει τη βιωματική διάσταση της ιστορικής μάθησης και να συμβάλει στη σύνδεση της ιστορίας με την τέχνη και τον πολιτισμό. Μέσα από την παρατήρηση, την ανάλυση και τη δημιουργική επεξεργασία των εικόνων, οι μαθητές/τριες αποκτούν την ευκαιρία να προσεγγίσουν την Ελληνική Επανάσταση όχι μόνο ως ιστορικό γεγονός αλλά και ως στοιχείο πολιτισμικής κληρονομιάς.

Εικόνα 1. Το εξώφυλλο του Διδακτικού Σεναρίου

5. Ανάπτυξη του Διδακτικού Σεναρίου

5.1. Παρουσίαση του σεναρίου

Το εκπαιδευτικό σενάριο «Η Επανάσταση του 1821 μέσα από τα μάτια του Θεόφιλου» αξιοποιεί έργα του λαϊκού ζωγράφου Θεόφιλου Χατζημιχαήλ ως βασικό εκπαιδευτικό υλικό για τη διδασκαλία της Ελληνικής Επανάστασης. Μέσα από την παρατήρηση και την ερμηνεία των εικαστικών αναπαραστάσεων, οι μαθητές/τριες έρχονται σε επαφή με σημαντικές μορφές και γεγονότα του Αγώνα, ενώ παράλληλα γνωρίζουν στοιχεία της λαϊκής τέχνης και του ελληνικού λαϊκού πολιτισμού.

Το σενάριο επιδιώκει στόχους σε πολλαπλά επίπεδα, καθώς δεν αφορά μόνο την απόκτηση ιστορικών γνώσεων αλλά και την ανάπτυξη δεξιοτήτων, στάσεων και μορφών πολιτισμικού γραμματισμού.

Σε επίπεδο γνώσεων, οι μαθητές/τριες επιδιώκεται να γνωρίσουν τον ζωγράφο Θεόφιλο μέσα από αντιπροσωπευτικά έργα του και να εξοικειωθούν με τη λαϊκή ζωγραφική και τη σημασία της στον ελληνικό πολιτισμό. Παράλληλα, μέσα από τους πίνακες του Θεόφιλου γνωρίζουν σημαντικές μορφές της Ελληνικής Επανάστασης, όπως ο Αθανάσιος

Διάκος, ο Μάρκος Μπότσαρης και ο Θεόδωρος Κολοκοτρώνης, προσεγγίζοντας τα ιστορικά γεγονότα μέσα από την εικαστική αναπαράσταση.

Σε επίπεδο δεξιοτήτων, το σενάριο στοχεύει στην καλλιέργεια της παρατήρησης, της ερμηνείας οπτικών πηγών και της συνεργατικής μάθησης. Οι μαθητές/τριες καλούνται να περιγράψουν, να συγκρίνουν και να αναλύσουν εικόνες, να εντοπίσουν στοιχεία που σχετίζονται με την ιστορική περίοδο και να συνδέσουν την εικαστική αναπαράσταση με την ιστορική αφήγηση. Παράλληλα, μέσα από ομαδικές δραστηριότητες και δημιουργικές εργασίες, ενισχύεται η ενεργός συμμετοχή και η συνεργασία μεταξύ των μαθητών/τριών.

Σε επίπεδο στάσεων, το σενάριο επιδιώκει να καλλιεργήσει τον σεβασμό προς την πολιτιστική κληρονομιά και να συμβάλει στην κατανόηση της σημασίας της ιστορικής μνήμης. Παράλληλα, μέσα από τη γνωριμία με τη λαϊκή τέχνη και τον λαϊκό πολιτισμό, οι μαθητές/τριες ενθαρρύνονται να αποδεχθούν τη διαφορετικότητα και να αναπτύξουν θετική στάση απέναντι στην πολιτισμική ποικιλία.

Ιδιαίτερη σημασία έχει και η αισθητική διάσταση του σεναρίου. Μέσα από την επαφή με τα έργα του Θεόφιλου, οι μαθητές/τριες προσεγγίζουν εικαστικά επίσης εικόνες, αναπτύσσουν αισθητικό κριτήριο και καλλιεργούν την ικανότητα να αναγνωρίζουν την τέχνη ως φορέα νοήματος και πολιτισμικής έκφρασης. Ταυτόχρονα, οι δραστηριότητες του σεναρίου έχουν και ψυχαγωγικό χαρακτήρα, δημιουργώντας ένα ευχάριστο και δημιουργικό μαθησιακό περιβάλλον.

Μέσα από δραστηριότητες παρατήρησης έργων τέχνης, συζήτησης, ομαδικής διερεύνησης και δημιουργικής έκφρασης, οι μαθητές καλούνται να κατανοήσουν τον τρόπο με τον οποίο η τέχνη αποτυπώνει την ιστορία και συμβάλλει στη διαμόρφωση επίσης συλλογικής μνήμης. Με τον τρόπο αυτό, η διδασκαλία επίσης ιστορίας συνδέεται με την τέχνη, τον πολιτισμό και τη βιωματική μάθηση.

5.2. Μεθοδολογική θεμελίωση επίσης διδακτικής προσέγγισης

Η προτεινόμενη διδακτική προσέγγιση στηρίζεται επίσης αρχές επίσης ενεργητικής, διερευνητικής και συνεργατικής μάθησης. Οι μαθητές/τριες δεν προσλαμβάνουν παθητικά τη γνώση, αλλά συμμετέχουν ενεργά στην οικοδόμησή της επίσης μέσα από ερωτήσεις, παρατήρηση, συζήτηση, ομαδική εργασία και δημιουργικές δραστηριότητες.

Η διερευνητική διάσταση του σεναρίου είναι ιδιαίτερα σημαντική. Οι μαθητές/τριες καλούνται να αντιμετωπίσουν επίσης πίνακες όχι ως «εικονογράφηση» του μαθήματος, αλλά ως υλικό επίσης διερεύνησης. Ερωτήματα επίσης «ποιος απεικονίζεται;», «πώς παρουσιάζεται;», «ποια σύμβολα χρησιμοποιούνται;», «τι θέλει να τονίσει ο ζωγράφος;» μετατρέπουν την εικόνα σε αντικείμενο ανάλυσης και όχι απλής θέασης.

Η συνεργατική μάθηση λειτουργεί επίσης καθοριστικά, καθώς οι μαθητές/τριες ανταλλάσσουν παρατηρήσεις, συζητούν, συνθέτουν απόψεις και παρουσιάζουν συλλογικά συμπεράσματα. Έτσι, η ιστορική γνώση οικοδομείται μέσα από διάλογο και αλληλεπίδραση.

Παράλληλα, η προσέγγιση ευνοεί τη διαφοροποιημένη διδασκαλία. Μαθητές/τριες με διαφορετικά μαθησιακά προφίλ μπορούν να συμμετέχουν με ποικίλους τρόπους: άλλοι μέσα από τη λεκτική έκφραση, άλλοι μέσα από την εικαστική δημιουργία, άλλοι μέσα από την έρευνα ή τη δραματοποίηση. Αυτό καθιστά το σενάριο παιδαγωγικά ευέλικτο και συμπεριληπτικό.

5.3. Δομή και δραστηριότητες του εκπαιδευτικού σεναρίου

5.3.1. Εισαγωγική δραστηριότητα – Ενεργοποίηση των μαθητών/τριών

Στο αρχικό στάδιο επιδιώκεται η ενεργοποίηση του ενδιαφέροντος των μαθητών/τριών και η σύνδεση με τις προϋπάρχουσες γνώσεις τους σχετικά με την Ελληνική Επανάσταση του 1821. Οι μαθητές/τριες καλούνται να εκφράσουν τι γνωρίζουν για την περίοδο και να συζητήσουν για τους ήρωες της Επανάστασης.

Παράλληλα γίνεται η πρώτη γνωριμία με τον ζωγράφο Θεόφιλο και τη λαϊκή ζωγραφική, μέσα από την παρουσίαση επιλεγμένων έργων του. Τα παιδιά καλούνται στην ολομέλεια ή σε ομάδες να επεξεργαστούν ερωτήματα σχετικά με τον Θεόφιλο και το έργο του.

5.3.2. Παρατήρηση και ανάλυση έργων του Θεόφιλου

Στο δεύτερο στάδιο, οι μαθητές/τριες παρατηρούν πίνακες του Θεόφιλου που απεικονίζουν μορφές και γεγονότα της Ελληνικής Επανάστασης. Μέσα από καθοδηγούμενη συζήτηση εντοπίζουν:

- τα πρόσωπα που απεικονίζονται,
- στοιχεία της ενδυμασίας και του περιβάλλοντος,
- συμβολικά στοιχεία της εικόνας,
- τον τρόπο με τον οποίο παρουσιάζονται οι ήρωες.

Η δραστηριότητα αυτή βοηθά τους μαθητές να εξοικειωθούν με την ανάγνωση οπτικών πηγών και να κατανοήσουν τη σχέση ανάμεσα στην ιστορία και την εικαστική αναπαράσταση.

5.3.3. Ιστορική διερεύνηση

Στη συνέχεια, οι μαθητές/τριες εργάζονται σε ομάδες και διερευνούν πληροφορίες για τους ήρωες που εμφανίζονται στους πίνακες του Θεόφιλου, όπως:

- ο Αθανάσιος Διάκος,
- ο Μάρκος Μπότσαρης,
- ο Θεόδωρος Κολοκοτρώνης.

Οι μαθητές/τριες συγκρίνουν τις ιστορικές πληροφορίες με την εικαστική αναπαράσταση και συζητούν πώς παρουσιάζονται οι μορφές των αγωνιστών στη λαϊκή ζωγραφική.

Εικόνα 2. Σελίδα του εκπαιδευτικού σεναρίου

5.3.4. Δημιουργικές δραστηριότητες και εκπαιδευτικά παιχνίδια

Στο επόμενο στάδιο οι μαθητές/τριες καλούνται να προσεγγίσουν δημιουργικά τα έργα του Θεόφιλου. Μπορούν να:

- δημιουργήσουν δικές τους ζωγραφικές συνθέσεις εμπνευσμένες από την Επανάσταση,
- γράψουν σύντομες περιγραφές ή αφηγήσεις για τα πρόσωπα που απεικονίζονται,
- παρουσιάσουν τις εργασίες τους στην τάξη.

Η δραστηριότητα αυτή ενισχύει τη δημιουργικότητα και την αισθητική καλλιέργεια των μαθητών/τριών.

Εικόνα 3. Φύλλο δημιουργικής δραστηριότητας

5.3.5. Αξιολόγηση και αναστοχασμός της μαθησιακής διαδικασίας

Η αξιολόγηση πραγματοποιείται μέσα από:

- τη συμμετοχή των μαθητών/τριών στις δραστηριότητες,
- την παρουσίαση των ομαδικών εργασιών,
- τη συζήτηση και τον αναστοχασμό στο τέλος της δραστηριότητας.

6. Η μουσειοπαιδαγωγική διάσταση της πρότασης

Η συγκεκριμένη διδακτική πρόταση συνδέεται άμεσα με τη μουσειοπαιδαγωγική, καθώς βασίζεται στην επαφή με οπτικό και πολιτισμικό υλικό και ενθαρρύνει τη βιωματική, παρατηρησιακή και ερμηνευτική προσέγγιση της ιστορίας. Το μουσείο, ως χώρος αυθεντικών αντικειμένων, έργων τέχνης και πολιτισμικών τεκμηρίων, μπορεί να αποτελέσει ιδανικό περιβάλλον εφαρμογής τέτοιων δραστηριοτήτων.

Μέσα στο μουσείο, οι μαθητές/τριες αποκτούν μια διαφορετική σχέση με τη γνώση. Η μάθηση γίνεται χωρική, βιωματική και πολυαισθητηριακή. Τα έργα δεν προσεγγίζονται ως αναπαραγωγές σε σχολικό βιβλίο, αλλά ως πραγματικά τεκμήρια πολιτισμού. Αυτό ενισχύει την εμπλοκή, την προσοχή και τη συναισθηματική σύνδεση των μαθητών με το αντικείμενο μελέτης.

Η αξιοποίηση έργων του Θεόφιλου ή συναφούς εικαστικού υλικού σε μουσειοπαιδαγωγικά προγράμματα προσφέρει τη δυνατότητα να συνδεθεί η ιστορία με την αισθητική εμπειρία, την τοπική και εθνική πολιτιστική κληρονομιά και τη βιωματική διερεύνηση. Σε αυτό το πλαίσιο, η Ιστορία παύει να είναι μόνο σχολική ύλη και γίνεται πεδίο πολιτισμικής εμπειρίας και προσωπικής νοηματοδότησης.

Εικόνα 4. Σελίδα με φύλλο εργασίας του εκπαιδευτικού σεναρίου

7. Συμπεράσματα

Η διδασκαλία της Ελληνικής Επανάστασης του 1821 αποτελεί βασικό άξονα της ιστορικής εκπαίδευσης στο ελληνικό σχολείο. Ωστόσο, η σύγχρονη διδακτική της ιστορίας επιδιώκει να υπερβεί την απλή μετάδοση πληροφοριών και να ενισχύσει την ενεργό συμμετοχή των μαθητών στη διαδικασία κατανόησης του παρελθόντος. Η αξιοποίηση έργων τέχνης και οπτικών πηγών προσφέρει σημαντικές δυνατότητες προς αυτή την κατεύθυνση, καθώς επιτρέπει στους μαθητές να προσεγγίσουν την ιστορία μέσα από διαφορετικές μορφές αναπαράστασης και έκφρασης.

Τα έργα του λαϊκού ζωγράφου Θεόφιλου Χατζημιχαήλ αποτελούν ιδιαίτερα πρόσφορο υλικό για τη διδακτική αξιοποίηση της Ελληνικής Επανάστασης. Μέσα από τις ζωγραφικές του συνθέσεις, οι μορφές των αγωνιστών του 1821 αποκτούν μια ζωντανή και άμεση παρουσία, η οποία συνδέεται με τη λαϊκή μνήμη και τον πολιτισμό. Η λαϊκή ζωγραφική του Θεόφιλου δεν λειτουργεί μόνο ως αισθητική δημιουργία, αλλά και ως πολιτισμική μαρτυρία που συμβάλλει στη διατήρηση και τη μετάδοση της ιστορικής μνήμης.

Το εκπαιδευτικό σενάριο που παρουσιάστηκε επιχειρεί να αξιοποιήσει αυτή τη δυναμική της τέχνης, συνδυάζοντας τη διδασκαλία της ιστορίας με την αισθητική εμπειρία και τη δημιουργική έκφραση των μαθητών. Μέσα από την παρατήρηση και την ανάλυση των έργων του Θεόφιλου, οι μαθητές/τριες έχουν τη δυνατότητα να γνωρίσουν σημαντικές μορφές της Ελληνικής Επανάστασης, να εξοικειωθούν με στοιχεία της λαϊκής τέχνης και να αναπτύξουν δεξιότητες κριτικής προσέγγισης των οπτικών πηγών.

Παράλληλα, η αξιοποίηση δημιουργικών δραστηριοτήτων και συνεργατικών μορφών εργασίας συμβάλλει στην ανάπτυξη θετικών στάσεων απέναντι στη μάθηση, στην καλλιέργεια του αισθητικού κριτηρίου και στην ενίσχυση του ενδιαφέροντος των μαθητών για την ιστορία και τον πολιτισμό. Με τον τρόπο αυτό, η διδασκαλία της ιστορίας συνδέεται με τη βιωματική μάθηση και την καλλιέργεια πολιτισμικού γραμματισμού.

Συνολικά, η αξιοποίηση της τέχνης και ειδικότερα της λαϊκής ζωγραφικής στη διδακτική πράξη μπορεί να αποτελέσει ένα σημαντικό παιδαγωγικό εργαλείο για τη διδασκαλία της ιστορίας, συμβάλλοντας στη δημιουργία ενός πιο δημιουργικού, συμμετοχικού και ουσιαστικού μαθησιακού περιβάλλοντος.

Το εκπαιδευτικό σενάριο μπορείτε να το βρείτε <https://ekedisy.gr/ekpaideytika-senaria-gia-to-1821/>

Βιβλιογραφικές αναφορές

- Assmann, J. (2011). *Cultural Memory and Early Civilization*.
Hobsbawm, E., & Ranger, T. (2004). *The Invention of Tradition*.

- Wineburg, S. (2001). *Historical Thinking and Other Unnatural Acts*.
- Ελύτης, Ο. (1996). *Ο ζωγράφος Θεόφιλος*. Αθήνα: Ύψιλον.
- Κανταρτζή, Ε. (2021). *Το 1821 μέσα από τα μάτια του Θεόφилου*. Αθήνα: Μουσείο Σχολικής Ζωής και Εκπαίδευσης του ΕΚΕΔΙΣΥ.
- Καψωμένος, Ε. (1997). *Ο ζωγράφος Θεόφιλος*.
- Κόκκινος, Γ. (2011). *Η διδασκαλία της ιστορίας*.
- Κουλούρη, Χ. (2007). *Ιστορία και διδασκαλία της ιστορίας*.
- Κρεμμυδάς, Β. (2010). *Η Ελληνική Επανάσταση του 1821*.
- Μακρής, Κ. (1998). *Ο ζωγράφος Θεόφιλος στο Πήλιο*. Βόλος: Έκδοση Δημοτικού Κέντρου Ιστορικών Ερευνών, Αρχείων και Εκθεμάτων Βόλου.
- Μαυροσκούφης, Κ. Δ. (2005). *Αναζητώντας τα ίχνη της Ιστορίας: ιστοριογραφία, διδακτική μεθοδολογία και ιστορικές πηγές*. Θεσσαλονίκη: Αφοί Κυριακίδη.
- Μαυροσκούφης, Κ. Δ. (2015). *Η διδασκαλία της ιστορίας στο σχολείο*.
- Παληκίδης, Α., (2007). Η εικονογράφηση των σχολικών εγχειριδίων Ιστορίας. Στο Α. Ανδρέου (Επιμ.), *Η διδακτική της Ιστορίας στην Ελλάδα και η έρευνα στα σχολικά εγχειρίδια*. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Παπαθεοδώρου, Ν. (2012). *Ο ζωγράφος Θεόφιλος στις Μηλιές Πηλίου, νέα άγνωστα έργα του*. Λάρισα: Θετταλός.
- Παπασύρου, Ν. (1998). *Θεόφιλος Γ. Χ. Μιχαήλ*. Θεσσαλονίκη: Ιανός.
- Παππάς, Ε. (2018). *Ο Αχμάκης*. Αθήνα: Εν Πλω.
- Σβορώνος, Ν. (2004). *Το ελληνικό έθνος*.
- Τζαβάρια, Κ. (2010). *Μαγικές διαδρομές στην Τέχνη. Θεόφιλος Χατζημιχαήλ*. Θεσσαλονίκη: Διάπλους.
- Χατζηγιαννάκη, Α. (2007). *Θεόφιλος*. Αθήνα: Αδάμ Εκδοτική.

Παράρτημα

Το πλήρες διδακτικό σενάριο είναι διαθέσιμο στον ακόλουθο σύνδεσμο:
<https://ekedisy.gr/ekpaideytika-senaria-gia-to-1821/>

Διδακτική της Ιστορίας

- Αγγέλου, Α. (2003). *Η ιστορία ως μάθημα*. Αθήνα: Οδυσσέας.
- Κόκκινος, Γ. (2011). *Η διδασκαλία της ιστορίας: Από το έθνος στο πολυπολιτισμικό σχολείο*. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Κόκκινος, Γ. & Αλεξάκης, Ε. (επιμ.) (2002). *Διδακτική της Ιστορίας: Προσεγγίσεις και προτάσεις*. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Κουλούρη, Χ. (2007). *Ιστορία και διδασκαλία της ιστορίας*. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Κουλούρη, Χ. (2014). *Κλειώ εν κινήσει: Η δημόσια χρήση της ιστορίας*. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Μαυροσκούφης, Δ. (2015). *Η διδασκαλία της ιστορίας στο σχολείο*. Θεσσαλονίκη: Επίκεντρο.
- Μαυροσκούφης, Δ. (2004). *Αναζητώντας τα ίχνη της ιστορίας*. Θεσσαλονίκη: Βάνιας.
- Σακελλαρίου, Α. (2013). *Διδακτική της Ιστορίας και ιστορική σκέψη*. Αθήνα: Πεδίο.

Ιστορία της Ελληνικής Επανάστασης

- Βερέμης, Θ. & Κολιόπουλος, Ι. (2006). *Η Ελλάδα: Μια σύγχρονη συνέχεια*. Αθήνα: Καστανιώτης.
- Βούλγαρης, Γ. (2021). *Η Ελλάδα μετά το 1821*. Αθήνα: Πόλις.
- Δερτιλής, Γ. (2005). *Ιστορία του ελληνικού κράτους 1830-1920*. Αθήνα: Εστία.
- Κρεμμυδάς, Β. (2010). *Η Ελληνική Επανάσταση του 1821*. Αθήνα: Gutenberg.

Σβορώνος, Ν. (2004). *Το ελληνικό έθνος: Γένεση και διαμόρφωση του νέου ελληνισμού*. Αθήνα: Θεμέλιο.
Σκαρίμπας, Γ. (1988). *Το '21 και η αλήθεια*. Αθήνα: Καστανιώτης.

Τέχνη-Θεόφιλος-Οπτικές πηγές

Δεληβορριάς, Α. (2005). *Η τέχνη στην Ελλάδα*. Αθήνα: ΜΙΕΤ.
Ζίας, Ν. (2008). *Νεοελληνική ζωγραφική*. Αθήνα: Αδάμ.
Καφέτσης, Α. (2000). *Θεόφιλος*. Αθήνα: Εθνική Πινακοθήκη.
Καψωμένος, Ε. (1997). *Ο ζωγράφος Θεόφιλος*. Αθήνα: Εθνική Πινακοθήκη.
Ματθιόπουλος, Ε. (2003). *Η ελληνική ζωγραφική στον 20ό αιώνα*. Αθήνα: Νεφέλη.

Μουσειοπαιδαγωγική/Πολιτιστική Εκπαίδευση

Hooper-Greenhill, E. (1999). *Τα μουσεία και η εκπαίδευση* (ελλ. έκδ.). Αθήνα: Μεταίχμιο.
Γκόβαρης, Χ. (2011). *Πολιτισμική εκπαίδευση στο σχολείο*. Αθήνα: Μεταίχμιο.
Χουρμουζιάδης, Ν. (2002). *Μουσεία και εκπαίδευση*. Θεσσαλονίκη: Βάνιας.

